

SAMARBEJDET MELLEM RIGSHISTORIKERE OG LOKALHISTORIKERE

Af Johan Hvidtfeldt.¹⁾

Studiet af lokalhistorie, syslen med den snævrere hjemstavns fortidige begivenheder og forhold, er vel egentlig den naturlige og oprindeligste form for historieskrivning og er af gammel dato, her i landet saavel som i udlandet. I sidste halvdel af det 18. aarhundrede naar studiet et højdepunkt. Vi faar det store smukke værk Danske Atlas, grundlagt af Erik Pontoppidan, men fuldført af Hans de Hofman, en af denne periodes betydeligste og mest tiltalende skikkelser. Og rundt om i landet ser det ene lille topografiske værk efter det andet lyset. Mange bliver trykt, andre ligger den dag i dag i arkivernes og bibliotekernes gemmer. Den følgende tid, romantikens tidsalder, interesserede sig ikke i samme grad for hjemstavns historie. Og dog var romantiken i allerhøjeste grad historisk, vel mere end nogen anden litterær skole eller aandsretning. Men den fortid, den vilde skildre, var de store gribende skikkelser i nordisk oldtid og middelalder eller de materielle forhold, den indeholdt meget statistik, mange snusfornuftige bemærkninger og megen bedsteborgerlig ræsonneren, men kun lidt af det storslaaede eller det mystiske, som romantikerne søgte i historien.

En ny lokalhistorisk interesse opstod i 1860erne. Samlinger til Fyns Historie og Topografi begyndte at udkomme i 1861 og Samlinger til jydsk Historie og Topografi i 1866. Men særlig dybt gik interessen ikke. Det var væsentligst adjunker og præster, der var

---

¹⁾ Foredrag ved Dansk historisk Fællesforenings Aarsmøde i København den 30. August 1942.

de bærende kræfter. Men nogle aar efter aarhundredskiftet indtræder der en fuldstændig kovending i indstillingen. Det ældste amtshistoriske tidsskrift »Fra Ribe Amt« begynder at udkomme i 1903, og i løbet af nogle faa aar har bevægelsen vokset sig saa stærk, at saa at sige ethvert amt har sit eget historiske samfund og sit eget tidsskrift.

En fyldestgørende forklaring paa dette fænomen er aldrig givet. Man har villet sætte det i forbindelse med oprettelsen af de tre landsarkiver — provinsarkiver som de oprindeligt kaldtes — ved loven af 1889. Dette har sikkert ogsaa haft sin betydning, men aarsagen ligger dog dybere. Den politiske kamp og den økonomiske udvikling efter 1864 havde medført, at bondestanden overtog det politiske styre i landet, og samtidig havde der — først og fremmest gennem højskolen og de grundtvigske ideer — fundet en stærk højnelse af bondestandens kulturelle niveau sted. Der kan ikke være tvivl om, at landboen, der jo er meget mere knyttet til stedet end byboen, har en ret stærkt udviklet historisk interesse og følelse. Den sociale frigørelse i forbindelse med den kulturelle vækkelse gjorde det muligt, at denne interesse kunde komme til at give sig stærkere og mere positive udslag end tidligere. Mens det før var akademikere, som havde baaret det lokalhistoriske arbejde oppe, er det nu i høj grad folk fra landet, gaardmænd og lærere, ligesom det ogsaa mere er landsognenes end købstædernes historie, der arbejdes med. Interessant er det ogsaa at se, at udviklingen omtrent har fulgt de samme linier i de andre nordiske lande, hvor de politiske og sociale forhold nogenlunde har været de samme som her i landet. Mest udpræget er ligheden maaske mellem Danmark og Norge. Bortset fra de to ældre historiske Foreninger i Trondheim og Bergen, begyndte oprettelsen af historiske samfund med bygdehistorisk forskning som formaal i 1907 med stiftelsen af Nordfjord Sogelag, og derefter kom de andre slag i slag paa samme maade som i Danmark¹⁾. En historisk fællesforening: Landslaget for bygde- og byhistorie fik man i 1920, og to aar senere begyndte landslagets

¹⁾ C. E. Christiansen: Historielag og lokalhistoriske tidsskrifter (Heimen I 156 ff. og 188 ff.).

tidsskrift: »Heimen« at udkomme. Det svarer helt og holdent til vort »Fortid og Nutid«, som vel ogsaa er dets aandelige ophav. Udviklingen i Sverige har i det store og hele fulgt de samme linier som i Danmark og Norge. Dog kan man maaske sige, at de svenske hjemstavnsinteresserede er mindre historiske i deres indstilling end vi herhjemme. Det er ret typisk, at det svenske tidsskrift, der svarer til »Fortid og Nutid«, oprindeligt hed: »Tidsskrift för hembygdsvård«. Det blev udgivet af Samfundet för Hembygdsvård, men efter at denne forening var blevet sammen-sluttet med Svenska Naturskyddsföreningen, fik tidsskriftet navneforandring til »Bygd och Natur«.

Selvom man vil anerkende den her givne forklaring paa hjemstavnsstudiets stærke opsving, saa har man dog ikke forklaret, hvad der i sidste instans er den psykologiske baggrund for dette studium og den lokalhistoriske interesse i det hele taget. Motiverne er sikkert individuelle og forskelligartede. Hos mange af de personer, der sysler med at samle lokalhistoriske oplysninger, er der snarest tale om en vis samlermani. Man samler historiske kendsgerninger af en eller anden art, ligesom man samler frimærker, mærkater og tændstikæsker. Det ene kan vel være ligesaa tosset som det andet. Selve indsamlingen er ofte en vis form for sport, hvor det at gaa paa jagt efter oplysningerne er det centrale, det spændende. Hos nogle læsere er det trangen til underholdning, til at læse om spændende begivenheder og fængslende skikkelser, der er motivet, iøvrigt den samme trang, som faar saa mange til at læse de kulørte ugeblade. Man skal heller ikke kaste vrag paa disse læsere. Mange af dem faar sikkert efterhaanden en virkelig historisk interesse og forstaaelse. Og i hvert fald er en ting sikker. De, der har ansvaret for indholdet af aarbøgerne, maa tage hensyn til dem. De er med til at bære tidsskrifterne oppe, og med de smaa understøttelser, som staten og det offentlige giver, er man nødt til at have saa stort et medlemstal som muligt, det er ganske simpelt et spørgsmaal om at være eller ikke være.

Hos andre læsere af lokalhistorisk litteratur er der et særligt moment, som vi saa ofte møder her i livet paa meget forskellig vis: Genkendelsesglæden. Det morer folk at læse erindringer og

fortællinger om en tid, der ikke ligger længere tilbage, end at de selv kan mindes den. Den tumbe skomager paa torvet, jo ham kan vi da nok huske.

Men den vigtigste drivfjeder baade hos læsere og lokalhistorikere bliver dog sikkert den almenmenneskelige trang til erkendelse og forstaaelse. For at forstaa sig selv eller ens omgivelser maa man søge tilbage, forudsætningerne findes i fortiden, vil man udrede en aarsagssammenhæng, kan man kun gaa bagud. Mange vil maaske sige, at dette er et postulat, et forsøg paa at besmykke og idealisere følelser, som ofte er af en meget mindre ideel karakter. Men alligevel. Mon ikke trangen ofte er tilstede, tit vel ganske ubevidst.

Hvad der nu end ligger bag ved den lokalhistoriske interesse, er der ingen tvivl om lokalhistoriens egentlige formaal, det er det samme som rigshistoriens: at udvide kendskabet til vort lands fortid. Men lokalhistorien gør det gennem at studere udviklingen i de enkelte dele af landet. Rigshistorien maa skildre udviklingen i hele riget, finde frem de træk, der er fælles, udrede de begivenheder, der er nationens fællesoplevelser og bestemmende for hele rigets skæbne. Forstaaelsen af og kendskabet til folkets historie gennem tiderne er en af de mange forudsætninger for at skabe gode og værdifulde borgere. Thi fortrolighed med fortiden giver en dybere forstaaelse af nutiden og gør det muligt at kende forudsætningerne for det danske rige af i dag med dets særegne udvikling, dets særprægede kultur og dets egen indstilling overfor nutidens politiske problemer. Men samtidig faar man ogsaa en forstaaelse af, at det danske folk ikke er en isoleret foreteelse i verdensaltet, men til alle tider har været en del af en stor og omfattende kulturverden og i høj grad har modtaget impulser udefra. Lokalhistorien kan i sig selv virke som kulturpædagogisk faktor og gør det uden tvivl i allerhøjeste grad, men jeg vil dog tro, at det er den almindelige historie, som man i denne forbindelse først og fremmest maa ty til. Men der er her et vist sammenspil mellem lokalhistorien og rigshistorien. Det naturlige for den historisk interesserede er at begynde med det bedst kendte. Maaske er det slægtens historie, der først fanger interessen, eller

gaardens fortid. Derfra udvides interessesfæren naturligt til landsbyen og sognets fortid, og hos mange vil trangen snart vaagne til at faa noget mere at vide om den almindelige historiske baggrund for de foreteelser, han kender i sin hjemstavn. Lokalhistorien kan her være vækker. Men nogen bevidst paavirkning vil der vel i de fleste tilfælde ikke være tale om. Noget samarbejde mellem lokalhistoriker og rigshistoriker paa dette omraade er næppe særligt paakrævet.

Men derimod er der et andet felt, hvor et samarbejde skulde være naturligt. Som sagt har de to forskningsgrene samme endemaal: at udvide kendskabet til landets fortid. Det skulde paa forhaand synes naturligt, at dette fællesmaal skabte et nøje samarbejde mellem de to forskningsgrene, og at den ene støttede den anden i arbejdet. Paa enkelte omraader af hjemstavnsarbejdet har der ogsaa været en ret nøje forbindelse med den almindelige videnskab, saaledes arkæologi, folkløse, stednavneforskning. Men hvad den almindelige historie angaar, kan dette ikke siges at have været tilfældet. Det bliver opgaven i det følgende at undersøge de teoretiske og praktiske muligheder for et saadant samarbejde.

Skal man i dag diskutere dansk historieforsknings maal og midler, saa tror jeg næppe, det — som for en 60—70 aar siden — blir det i strengeste forstand kildekritiske moment, der vil blive genstand for drøftelsen. Dermed være ikke sagt, at der ikke ogsaa er uløste problemer der. Men der vil paa dette punkt næppe være særlig dybtgaaende uoverensstemmelse mellem Erslevs jævnaldrende og de følgende generationer.

Men vandrer de yngre historikere da ad de samme stier som de gamle? Er der intet nyt, de vil? Har de ingen nye synspunkter, naar de skal til at give sig i lag med udforskningen af dansk historie? Naar alt kommer til alt, er der dog vist en modsætning, selvom den maaske ikke giver sig saa stærke udslag, som naar Erslev og Steenstrup tørnede sammen. Nu skal det indrømmes, at det er et meget farligt omraade at komme ind paa; subjektive synspunkter og meninger og et rent personligt skøn kan let faa et meget større spillerum end ret og billigt er.

Gennembruddet indenfor den historiske videnskab i 1870erne var først og fremmest metodisk. Det var den moderne kildekritik, som kom i højsædet, og det var gennemførelsen af den, som optog de unges arbejdskraft. Men samtidig skete der ogsaa en ændring i emnevalget, eller maaske snarere en forskydning fra den ydre og rent politiske historie i retning af den indre historie. De udenrigspolitiske forhold, statsretslige diskussioner, krigshistorie m. m. traadte noget mere i baggrunden til fordel for kulturhistorie i videre forstand. Troels Lund skrev sin Dagligt Liv, J. A. Frideicia sin store afhandling om den danske bondestand omkring 1650 og Adelsvældens sidste Dage, Erslev Valdemarernes Storchestid, og saaledes kunde der nævnes en lang række af vore betydeligste forskeres undersøgelser over indre forhold.

Men selvom der paa mange punkter indenfor den indre historie er blevet gjort et stort og brydsomt rydningsarbejde, saa er det ligesom man ofte er kommet til kort. Vi har f. eks. aldrig faaet nogen stor samlet videnskabelig fremstilling af det danske landbrugs historie. Og det har ganske simpelt sin aarsag i, at en saadan ikke kan skrives endnu, fordi det kun er saa lille en del af arbejdet, der er gjort. Thi betragter man den landbrugshistoriske litteratur, vil man snart opdage, at den lider af betydelige mangler. Det er mere landbrugets ydre former, man har rettet søgelyset mod. Landsbyens organisation, bol og mark guld, bol- og solskifte og lignende problemer har været diskuteret og drøftet i det uendelige. Emnet er ogsaa spændende som en kriminalroman, og spørgsmaalene skal selvfølgelig besvares. Men det er, naar alt kommer til alt, kun et af de mange spørgsmaal. Landbrugets produktionsformer, afsætningsforhold, økonomiske kaar og et væld af andre spørgsmaal har aldrig været genstand for indgaaende undersøgelse, eller er blevet behandlet overfladisk og utilfredsstillende. Og alle andre steder gælder det samme som her. Det var især de indre forholds mere udadvendte problemer, man undersøgte.

Hvad er da grunden? Hvis man vil prøve at simplificere forholdet og fremhæve et karaktertræk af særlig afgørende betydning, tror jeg, at der især er en ting, man maa lægge hovedvæg-

ten paa. Mange af de ældre historikere betragtede paa en maade de historiske problemer udefra, og det kildemateriale, de benyttede, behandlede spørgsmaalene udefra, eller om man vil ovenfra, væsentligst fra centraladministrationens synspunkt. Love og kongebreve var det vigtigste materiale, men alt det stof, ofte af mere lokal art, som gør det muligt at betragte problemerne indefra, fra befolkningens egne synspunkter, det lod de ligge. Men det er klart, at undersøgelser af denne art er kun af en begrænset værdi, dels behandler de kun visse sider af de enkelte problemer, dels er behandlingen ikke tilstrækkelig indgaaende. En skildring af fortidens landbrug, der bygger paa landskabslove og senere lovgivning, kan kun skildre, hvordan forholdene skulde have været, hvis lovene var bleven efterlevet. Det hedder nok, at lov er lov, og lov skal holdes. Men lovene overholdes ikke altid i dag, og de blev det i endnu mindre grad i ældre tid. De almindelige bestemmelser siger os derfor intet om, hvordan de virkelige forhold var, intet om, »wie es eigentlich gewesen ist«, for at bruge et af de gamle slagord.

Men dette forhold medførte ogsaa, at emnevalget i sig selv blev indskrænket. De spørgsmaal, man tog op til drøftelse, var saadanne, som frembød sig udfra en betragtning af fortiden gennem det materiale, man nu engang kendte og var fortrolig med. Men mange sider af fortidens liv, sider som er af den allerstørste betydning for at forstaa hele den almindelige udvikling, lod man ligge, tog man intet hensyn til.

Der er selvfølgelig forskellige grunde til, at det var saaledes. Her skal nævnes to af dem, der kunde synes at være de vigtigste. Enhver tid har sin egen historiske indstilling, der præger historikerens synspunkter, og som maa ses paa baggrund af den tid, han lever i. Man taler saa ofte om historisk objektivitet, og vi er alle enige om, at objektivitet er maalet, men vi maa dog vist gøre os klart, at i virkeligheden er objektivitet en umulighed, en abstraktion om man vil. Ingen kan gøre sig fri af hele den paavirkning, som vor egen tid, vort milieu, vor opdragelse og undervisning, vort temperament og et utal af andre faktorer har paa vor opfattelse. Selvom vi bestræber os for at se objektivt paa fortiden,

saa er vort syn paa forholdene underkastet saa mange ukontrollable og uundgaaelige paavirkninger, at vi maa ligge under for disse. At skildre »wie es eigentlich gewesen ist« er altsaa, naar alt kommer til alt, umuligt, fordi vi — rent bortset fra kildematerialets ofte stærkt subjektive karakter — kun kan betragte fortiden gennem os selv. Det afgørende er derfor ikke saa meget objektiviteten i sig selv, men viljen til at være objektiv.

Denne — mere eller mindre ubevidste — paavirkning af tiden og tidens almindelige synspunkter maa det tilskrives, at de fleste historikere af i dag f. eks. har et meget skarpere blik for, hvor indviklet en proces et samfundsliv er selv under fortidens mere primitive former, og i hvor ringe grad den kulturelle og økonomiske udvikling kan skildres alene ved hjælp af lovbestemmelser og tilsvarende kildemateriale. Og de økonomiske forholds store betydning i industrialismens og højkapitalismens tid har aabnet øjnene for det økonomiske livs plads som dominerende faktor i ældre tid. Selvfølgelig kendte man ogsaa til denne faktor i ældre tid, men det er ligesom man betragtede det økonomiske liv som et noget isoleret fænomen, sammenhængen mellem den kulturelle, den økonomiske og politiske udvikling manglede man forstaaelse for. Den historiske filosofi, først og fremmest den materialistiske historieopfattelse, har sikkert haft en vis betydning. Selvom dette syn paa historie aldrig har vundet mange tilhængere — herhjemme vist overhovedet ingen blandt de videnskabelige historikere — og selvom den i høj grad skyder over maalet, er ensidig og simplificerer problemerne, saa har den dog tvunget mange til at tage standpunkt til spørgsmaalet om spillet mellem de økonomiske og de ideelle faktorer. Historikeren af i dag er klar over, at der er en sammenhæng mellem et lands materielle og aandelige kultur. Og dette synspunkt maa selvfølgelig medføre, at man i højere grad tager de økonomiske problemer op til drøftelse, udvider historieforskningens arbejdsomraade, ikke blot fordi disse spørgsmaal har en større betydning, end man tidligere gjorde sig klart, men ogsaa — og ikke mindst — fordi man paa grund af denne svigtende erkendelse har forsømt behandlingen deraf.

Dette berører væsentligst spørgsmaalet om forskellen i emnevalg og selvfølgelig kun en enkelt side af fortidens liv.

Den anden grund, som maaske ikke er den ringeste, maa søges i en forskel i det benyttede kildemateriales karakter; ikke i selve behandlingen af kildematerialet, ikke i den kildekritiske problemstilling i sig selv. De ældre forskere holdt sig i højere grad til bøgerne, det trykte materiale, til bibliotekernes manuskripter eller til det mere almene stof i arkiverne. Dette er ikke en bebrejdelse mod dem. Thi arkivvæsnet har i det sidste halve aarhundrede gennemgaaet en meget stærk udvikling.

Dansk arkivvæsens grundlov er loven af 30. marts 1889. Ved denne oprettedes et Rigsarkiv, der omfattede de tidligere to adskilte arkiver: Gehejmearkivet, det gamle historiske arkiv med de ældre akter, og Kongerigets Arkiv, indeholdende de nyere akter fra kollegiernes og ministeriernes arkiver. Den nye lov betød en stor landvinding for historieforskningen. Mange arkivgrupper, som tidligere havde været næsten utilgængelige, kunde nu udnyttes og frugtbargøres. Det gælder f. eks. saa vigtig en kilde som de gamle regnskaber, lens- og amtsregnskaber, told- og byregnskaber. En anden ting er, at de ikke blev det i særlig stor udstrækning. Og egentlig kan man maaske ikke undre sig derover. Et arkiv som Rigsarkivet med dets ca. 30 km løbende hyldemeter er det ikke enhver mands sag at udnytte til bunds. Man løber ikke til at beherske dette mægtige materiale, disse millioner af akter og breve, regnskaber og protokoller. Det fordrer et indgaaende studium, man kan næsten sige aars arbejde. Og er det vanskeligt idag, saa var det mange gange vanskeligere for en halvtreds aar siden. De meget store afleveringer gjorde det uoverkommeligt at faa alt registreret. Store arkivmasser maatte i aarevis henligge uordnet og uregistreret. Det vil i et arkiv af Rigsarkivets omfang faktisk sige, at disse arkivalier ikke kunde benyttes af forskningen.

Foruden om oprettelsen af Rigsarkivet blev der ogsaa i loven af 30. marts 1889 truffet en anden bestemmelse af den største rækkevidde for det historiske arbejde her i landet. Rundt om

skulde der bygges landsarkiver, et i København, et i Odense og et i Viborg. Hertil kom saa i 1933 et landsarkiv i Aabenraa.

Der er nu gaaet over 50 ar siden, at loven om landsarkiverne kom, og i en lang aarrække har disse staaet aaben for den historiske forskning. Men det samme gælder her som med hensyn til Rigsarkivet. Deres omfangsrige arkivfunds er kun i ret ringe udstrækning udnyttet af den almindelige videnskabelige historieforskning. Det er ligesom man i historiske kredse i hovedstaden endnu ikke rigtig har gjort sig fortrolig med deres eksistens, endnu mindre med deres betydning. Men ogsaa her er der undskyldninger for historikerne, dels blev arkivalierne for største delen modtaget i en saadan stand, at ordningen af dem maatte strække sig over meget lang tid, dels har man fra arkivledelsens side forsømt at udgive trykte registraturer eller vejledninger i landsarkivernes benyttelse, saa at det var umuligt at faa noget indtryk af indholdet uden at foretage undersøgelser paa selve arkivet. Og man var nu engang vant til, at arkivstoffet skulde være i København. Heldigvis ser det nu ud til, at der vil blive raadet bod paa disse forhold, idet der forberedes en udgivelse af saakaldte »førere« over samtlige landsarkiver.

For at belyse, hvad det er, jeg egentlig mener, der er saa værdifuldt ved det nye stof i Rigsarkivet og i landsarkiverne, skal jeg tage et enkelt eksempel, en bog, som sikkert vil være en del bekendt, Dr. Troels Finks bog om den tidligere udskiftning i Sønderjylland. Han skildrer netop en økonomisk udvikling, som det vilde have været temmelig umuligt at forstaa paa grundlag af det stof, som den historiske forskning i ældre tid i det væsentlige benyttede sig af. Kun ved i undersøgelsen at inddrage et stort lokalt stof, amtsregnskaber, amtsprotokoller, gaard- og godsarkiver m. m., er det lykkedes at komme bag om lovbestemmelser og andet materiale af almen art. Forfatteren har ligesom kunnet gaa ud i landsbyerne og hente sine oplysninger hos bønderne selv eller hos de embedsmænd, som gennem deres arbejde var fuldt ud fortrolige med bøndernes kaar, ja undertiden selv delte dem. Havde dette materiale ikke eksisteret, og det

kan tilføjes, havde han ikke kunnet benytte det, saa tror jeg aldrig, den bog kunde være blevet skrevet.

Hvis jeg har ret i min antagelse af, at der er den forskel mellem ældre og yngre historikere, at de yngre i højere grad bestræber sig for at se fortiden inde fra, lægger stærkere vægt paa en indgaaende skildring af hele det kulturelle, sociale og økonomiske liv i dets mangeartede former og sammenhænge, og for at kunne naa dette formaal maa benytte kildestof, der er rigere og mere mangeartet end det, man tidligere inddrog i undersøgelserne, saa tror jeg ogsaa, at selve den maade, hvorpaa undersøgelserne maa foretages, nødvendigvis maa undergaa en vis forandring. Thi vil man drive forskning paa denne maade, maa man bygge studiet op paa et utal af enkeltundersøgelser. Hvis man ikke, naar man skal skildre Danmarks handelshistoriske udvikling, kan nøjes med at redegøre for løvbestemmelser, for traktater, for relationer eller kommissionsbetænkninger, men vil fastslaa, hvordan handelen virkelig udfoldede sig, saa maa man undersøge forholdene, som de formede sig i de forskellige dele af landet. Hvert enkelt sted maa man ikke blot fastslaa handelens omfang og karakter, men ogsaa redegøre for de forskellige vilkaar, der arbejdedes under, og de forskellige faktorer, der spillede ind. Først naar dette er klarlagt for de vigtigste handelspladsers vedkommende, kan man give en sammenfattende skildring, der ikke blot giver nogle oplysninger, holdt i almindelighed, men skildrer forholdene i deres mangeartede former. Først da vil man kunne skildre dansk handel, ikke som et enkelt særskilt fænomen, men som et led i en kompliceret udviklingsproces.

Man kunde tage et andet eksempel: stavnsbaandet. Der har været skrevet meget om dette spørgsmaal. Og vi har indgaaende kendskab til administrationens, den nationaløkonomiske teori og de politiske skribenters indstilling overfor problemet. Og i Falbe-Hansens bog er der givet en skildring af visse sider af den økonomiske baggrund. Men alligevel har man aldrig kunnet give en blot nogenlunde tilfredsstillende fremstilling af stavnsbaandet, fordi man altid har set paa det udefra og ovenfra, fra lovgiv-

ningsmagts og skribenternes synspunkt, ikke indefra, fra bøndernes og til en vis grad herremændenes synspunkter. Man har ikke ved enkelte punktundersøgelser prøvet at trænge ind i, hvorledes stavnsbaandet egentlig virkede i praksis, og det er først gennem Albert Olsens undersøgelser over befolkningsforholdene i det 18. aarhundrede, at vi har kunnet faa noget at vide om sammenhængen mellem stavnsbaandet og den befolkningsmæssige udvikling.

Indrømmer man rigtigheden af, at det historiske forskningsarbejde, naar det gælder problemer angaaende den indre udvikling, ofte maa bygges op paa et stort antal enkeltundersøgelser, saa er det ogsaa klart, at arbejdet ikke bliver lettere derved. Hvis der virkelig skal komme resultater ud af anstrengelserne, maa der en ikke helt ringe arbejdsindsats til. En enkelt mand kan ikke, naar han skal begynde paa bar grund, skildre et større emne som landbrugets eller handelens historie. Det kan han kun gøre, hvis han kan bygge paa allerede foreliggende enkeltundersøgelser og detailskildringer. Vi maa derfor arbejde hen paa at faa gennemført saa mange af disse som muligt. Men de skal ikke være tilfældige, der maa være et formaal med dem og en vis plan i arbejdet. Men paa den anden side vil mange af disse specialundersøgelser kunne foretages af folk, som ikke er faghistorikere. Vi kunde maaske her lære lidt af den arkæologiske forskning. Vi ved alle, i hvor høj grad amatører rundt om i landet har ydet den arkæologiske fagvidenskab tjenester, som næppe kan overvurderes, Købmand Winther i Rudkøbing, Apoteker Helweg Mikkelsen i Odense for blot at nævne et par.

Det vilde være fristende i enkeltheder at komme ind paa de emner, hvor lokalhistoriske undersøgelser især har deres betydning. Tiden tillader ikke, at der gaas i enkeltheder, men som det vil fremgaa af det foregaaende, vil det især være det materielle livs historie, der vil komme i betragtning, og her uden tvivl først og fremmest landbruget, men iøvrigt vil der ogsaa kunne gøres meget paa den aandelige kulturs omraade. Hvor megen tid og hvor mange kræfter er der ikke ofret paa degnenes personallhistorie. Hvormeget kunde vi ikke have faaet at vide

om skolevæsnets udvikling rundt om i landet, hvis de paagældende i stedet havde brugt deres tid hertil eller i hvert fald benyttet det indsamlede materiale saaledes, at de mere almene konklusioner var blevet draget deraf. Og paa det kirkehistoriske omraade gælder noget ganske tilsvarende.

Der er altsaa flere omraader indenfor den videnskabelige udforskning af landets almindelige historie, hvor lokalhistorikeren har mulighed for at yde en indsats. Og man skulde synes, der var gode betingelser for at faa et intimt samarbejde igang. Der er uden tvivl en del folk, der gerne vil tage saadanne opgaver op. De danske lokalhistorikere er udmærket organiserede i de mange amtshistoriske samfund med Fællesforeningen som samarbejdsudvalg. De organisatoriske forudsætninger maa saaledes — i hvert fald delvis — siges at være tilstede.

Men en ting er, at lokalhistoriske arbejder kan yde støtte til den videnskabelige forskning. En anden ting er, om de gør det. De fleste faghistorikere vil uden tvivl sige, at det kun er en ret ringe del af indholdet af amtsaarbøgerne, af sognebeskrivelserne og af købstadshistorierne, der i denne forbindelse kan komme i betragtning, at der findes meget indenfor den lokalhistoriske forskning, som i alle henseender er daarligt, og som der ikke burde have været ofret papir og tryksværte paa. Og man maa vist give denne kritik ret. En gennemlæsning af amtsaarbøgerne og den øvrige lokalhistoriske litteratur synes at vise, at der ved siden af det meget værdifulde ogsaa findes meget, som er af mindre lødighed, underholdningsmæssigt, kulturelt og videnskabeligt værdiløst. Skal man præcisere kritikken af den hjemstavnshistoriske litteratur i almindelighed, kan man maaske samle den om tre punkter: 1. udvælgelsen af emner, 2. udvælgelsen af kildestoffet og 3. behandlingen. *Udvælgelsen af emner* er sikkert det mest centrale punkt. Det er her, det først og fremmest gælder om at skelne mellem væsentligt og uvæsentligt. Det er ikke alt, hvad der engang er sket, som har lige stor betydning for at forstaa fortiden og dermed vor egen tid. Og det er dog dette, som maa være det afgørende, og ikke tilfældige fund af aktstykker, ligegyldige aarsdage eller hvad der nu iøvrigt kan

bestemme emnevalget. Inden man begynder at studere et specielt emne, maa man, hvis man tænker paa at udgive noget derom paa tryk, gøre sig klart: har dette nogen historisk betydning? For at kunne afgøre dette, maa man have en ikke helt ringe historisk viden. Man maa vide, hvilke emner der er indgaaende behandlet og belyst, og hvilke, der trænger til behandling, og man maa have et begreb om de historiske aarsagsforhold. *Udvalget af kildestoffet* er ogsaa et vigtigt punkt. Og her forsynder selv erfarne lokalhistorikere sig gang paa gang. Snart paa den ene maade, snart paa den anden. Mange lider af en fejl, som man iøvrigt ogsaa træffer hos rigshistorikere. Trangen til at udgive historiske kilder er altfor stor i forhold til lysten til at bearbejde det historiske materiale. Der trykkes og udgives mellem aar og dag et væld af breve og akter i lokalhistoriske afhandlinger. Men i alt for mange tilfælde er indholdet af disse ikke af en saadan betydning, at det berettiger til det store papirforbrug. Paa den anden side er det ofte meget tilfældigt, hvilket kildemateriale der er inddraget i undersøgelsen. Selvfølgelig kan praktiske forhold her spille ind. Det er jo ikke mange, der har tid og raad til at opholde sig i maanedsvis i København for at studere Rigsarkivets omfattende samlinger. Men naar man vil fremlægge sit arbejde paa tryk, har man dog ogsaa en vis moralsk forpligtelse til at udnytte det væsentligste af kildematerialet. Hvad angaar *behandlingen af stoffet*, kan man som hovedindvending fremføre, at det indsamlede stof ofte bliver altfor lidt bearbejdet. Det er ikke nok at excerpere et stort materiale og saa sætte excerpterne sammen paa en eller anden mere eller mindre tilfældig maade. Man maa give en sammenhængende fremstilling, hvor stoffet er bearbejdet, alle mulige konklusioner draget, samtidig med at aarsagssammenhængen træder tydeligt frem. I mange sognebeskrivelser findes der saaledes en række gaardhistorier, et i og for sig udmærket materiale, som kan danne grundlaget for mange interessante undersøgelser over sociale, økonomiske eller kulturelle forhold i sognet (gaardenes arvelighed, befolkningsforhold, gaardenes størrelse og afgifter, forholdet mellem selvejere og fæstere, mellem husmænd og gaardmænd

o. s. v.). Men det møjsommeligt samlede materiale er ikke udnyttet og ikke bearbejdet. Det er her sikkert mere evnen til at se problemerne end viljen til at løse dem, som det skorter paa. En anden ting, som man meget ofte kan kritisere med hensyn til behandlingsmaaden, er den manglende kritiske indstilling overfor stoffet. Selvom man ikke har træning i den metodiske kildekritik, saa kan man i hvert fald orientere sig i dens problemer, f. eks. ved at læse Erslevs lille bog: Historisk teknik. Og een ting bør alle kunne: vænne sig til at være kritisk overfor kildematerialet, det trykte saavel som det utrykte, og saa forøvrigt bruge den sunde fornuft. En ting, der ogsaa hyppigt syndes imod, er kildehenvisningerne. Mange synes, at disse er overflødige, et lærd pedanteri, der nærmest er lidt latterligt og kun tynger fremstillingen. Denne indstilling er fuldkommen forkert og maa udryddes, hvis vi nogensinde skal gøre os haab om at faa lokalhistoriske afhandlinger af almen historisk betydning. Hvorfor er disse noter da saa vigtige: først og fremmest fordi de tvinger forfatteren til ikke at skrive mere, end han overalt kan staa ved. Dernæst fordi et arbejde uden noter ikke kan kontrolleres. Som en tredie grund kan nævnes noternes pædagogiske værdi. De kan ofte føre andre, der sysler med lignende eller tilgrænsende emner, paa sporet af materiale, de ikke hidtil har kendt. Om man saa vil anbringe noterne nedenunder eller bagefter er temmelig ligegyldigt. Det samme kan ikke siges om noternes form, ofte er de altfor korte. En oplysning om, at aktstykket findes i Rigsarkivet, er som regel ikke til meget hjælp, hvis man skal til at lede efter det i ca. 30 km arkivmateriale.

Spørgsmaalet bliver nu, om disse mangler er af en saadan art, at de paa forhaand udelukker, at lokalhistoriske undersøgelser i større maalestok kan faa betydning for den videnskabelige udforskning af landets historie. Dette er næppe tilfældet. Mange af manglerne vil kunne afhjælpes uden større vanskeligheder. Men det er en forudsætning, at det hidtil manglende samarbejde mellem lokalhistorikere og den historiske videnskab maa oprettes. Der er ogsaa tegn paa, at man visse steder er ved at faa øjnene op for betydningen af saadanne punktundersøgelser, jeg tidligere om-

talte. For nogle maaneder siden holdt Professor Albert Olsen i Historisk Samfund et foredrag, hvor han dels kritiserede den lokalhistoriske forskning, dels opfordrede unge faghistorikere til at tage et lokalhistorisk arbejde op. Nævnes kan det ogsaa, at der i den sidste tid har været planer fremme om at oprette et lokalhistorisk institut, hvis arbejdsindsats dog antagelig vil komme til at ligge paa et andet omraade end det her skitserede. Men hvordan vil dette samarbejde da kunne etableres, og ad hvilke veje vil man kunne gaa for at fremme det lokalhistoriske arbejde og føre det ind paa mere frugtbringende baner.

Historisk Fællesforening maa, som forholdene ligger, blive det naturlige bindeled imellem rigshistorien og lokalhistorien, og det maa blive dens opgave paa en eller anden maade at etablere et samarbejde. Men det er selvfølgelig ikke nok, at et saadant proklameres, og at nogle gode mænd kommer sammen og taler om tingene. Der maa først og fremmest handles. En detailleret oversigt over de emner, som lokalhistorien kan behandle til gavn for den almindelige historie, maa udarbejdes. Ikke nogle faa punkter i almindelighed, men en indgaaende systematisk oversigt, der helst bør ledsages af vejledninger, dels af almindelig art, dels vedrørende de enkelte emner. Og denne oversigt maa udarbejdes af begge parter i fællesskab.

Men det er ikke nok, at den enkelte ved, hvad der skal gøres, han maa ogsaa vide, hvordan det skal gøres. Det vil sige, der maa skabes et værk, som kan give vejledning til lokalhistorikeren paa alle punkter og ikke som ved oversigterne paa enkelte omraader. I de nordiske lande har man flere saadanne vejledninger i hjemstavns historie. To svenske: »Hembygdskunskap« udarbejdet af John Nihlén og »Vår hembygd« skrevet af professorerne Jöran Sahlgren, Nils Ahnlund, Martin P:n Nilsson og fl. andre. Begge er temmelig betydningsløse. Det samme gælder den finske »Handbok i hembygdsforskning«. Paa norsk foreligger der et lille værk af den højt fortjente norske hjemstavns historiker Lorens Berg: »Arbejdsvejledning i lokalhistoriske undersøkelser for begyndere« og Edvard Bulls: »Innledning til bygdehistorisk studium«. Den sidste bog er langt den værdifuldeste af 'alle vej-

ledningerne. Bull var selv en betydelig lokalhistoriker, der bl. a. har skrevet et værk om Oslos historie, og hans lille indledning bærer i høj grad præg af hans viden og erfaring paa dette omraade. Her er det for en gangs skyld ikke dilettanten der taler, men den skolede forsker med det klare udblik og den aabne forstaaelse for lokalhistoriens muligheder. Danske lokalhistorikere vilde have gavn af at læse denne bog.

For nogle aar siden var der, som nogle vil huske, planer fremme om, at Fællesforeningen skulde udarbejde en dansk haandbog for lokalhistorie. Men man opgav tanken derom, fordi man erfarede, at Landsforeningen for Hjemstavnskultur arbejdede paa udgivelsen af et saadant værk. Denne forenings »Haandbog i Hjemstavnsforskning og Hjemstavnskultur« kom i 1939 under redaktion af Lektor Regnar Knudsen. Jeg skal ikke komme nærmere ind paa dette værk, de fleste kender det sikkert. Det indeholder en række noget tilfældige afhandlinger, hvoraf flere er udmærkede og kan være af stor interesse for lokalhistorikeren. Men andre af afhandlingerne er fuldkommen forfejlede og uden den ringeste betydning for den, der har interesser i denne retning. Og i hvert fald er man med største omhu gaaet uden om de centrale problemer for hjemstavns historien. En lille indledning af redaktøren om hjemstavnsforskning og hjemstavnskultur er fuldstændig ligegyldig og intetsigende. Haandbogen har ikke løst spørgsmaalet, har maaske, naar alt kommer til alt, kun medvirket til at vanskeliggøre dets løsning. Og som forholdene ligger nu, er det Fællesforeningen, der maa tage dette problem op og atter her formidle et samarbejde mellem faghistoriker og lokalhistoriker, først ved planlæggelsen af et saadant værk, dernæst ved udarbejdelsen deraf. Hvorledes det i enkeltheder skal gennemføres, føler jeg mig ikke kompetent til at udtale mig om. Men i hvert fald tror jeg ikke, at specialafhandlinger om de enkelte forskningsgrene er tilstrækkelig, selvom de bliver skrevne af nok saa dygtige og indsigtfulde folk. Det er muligt, at man ikke kan undvære dem, men de maa sikkert suppleres med eller eventuelt udarbejdes som dele af en slags historisk sagsleksikon med en række større og mindre afhandlinger om de spørgsmaal, der har betyd-

ning for det historiske arbejde. Ogsaa fra faghistorikernes side maa man være interesseret i, at der skabes et saadant værk. Thi ogsaa de mangler en praktisk haandbog af denne art. De har ikke de samme ønsker som lokalhistorikerne, og vil man lave et værk, der tilfredsstiller begge parter, kommer man let til at sætte sig mellem to stole. Man maa vælge, og valget maa være en haandbog for lokalhistorien.

Men det er ikke nok, at Fællesforeningen tager opgaverne — specielt de to her nævnte — op og løser dem. Forfatterne og redaktørerne maa støtte bestræbelserne. Det er i sidste instans dem, det kommer an paa. Vil forfatterne underkaste sig kravet om at vælge emner af betydning for historien, at behandle problemerne kritisk og vise nøjagtighed og skønsomhed i fremstillingen? Deres tal er saa stort, deres kvalifikationer saa mangeartede, at man næppe kan give et alment svar. Nogle vil sikkert gerne medvirke til at løse disse kulturelle opgaver paa den bedst mulige maade. Men det er dog redaktørerne og redaktionsudvalgene, det først og fremmest kommer an paa. De har magten til at forlange af deres medarbejdere, at de opfylder visse elementære krav med hensyn til emnevalg og fremstilling. Jeg ved selvfølgelig ligesaagodt som nogen, at dette i virkeligheden er vanskeligt at gennemføre, idet man ikke har saa forfærdelig meget at vrage og vælge imellem. Og aarbogen skal komme, stoffet skal frem, selvom man saa maa fire lidt paa de ideelle krav og ofte tage noget, man egentlig ikke er særlig glad for. Det er et forhold, som de strenge kritikere som oftest ikke skænker en tanke. Paa den anden side kan redaktørerne i høj grad virke opdragende paa deres medarbejdere. Ofte har man inden for amtet en ret fast medarbejderstab. Hvorfor ikke engang imellem indkalde dem til diskussion om problemerne. Og i hvert fald staar det jo redaktionsudvalgene frit for at vejlede og kritisere, forlange artikler omarbejdede, eventuelt efter nærmere bestemte retningslinier. Og de kan en ting til. Udføre hvad jeg vilde kalde et konstruktivt redaktionsarbejde. Udarbejde en slags arbejdsprogram for den kommende tids arbejde. Noget saadant er forsøgt enkelte steder, f. eks. i Ribe, og saa vidt jeg ved med held. Man

kan arbejde for at faa de bedst kvalificerede folk som medarbejdere og skriftligt og mundtligt opfordre disse til at tage bestemte spørgsmaal op til undersøgelse, rette henvendelser, virke opmuntrende og æggende. Der sidder rundt om i landet sikkert en del folk, der vilde kunne udrette udmærkede ting, hvis de fik den rette tilskyndelse. Det gælder f. eks. lærerne i historie ved Statsskolerne, ældre historiestuderende eller yngre kandidater med historie som fag. Maaske vil mange redaktører sige: Jeg vil gerne arbejde efter disse linier, men jeg har ikke forudsætningerne derfor. Dette vil uden tvivl være rigtigt i en del tilfælde. Men der er jo intet i vejen for, at Fællesforeningen engang imellem afholdt redaktionskursus, udelukkende beregnet paa at give dem den nødvendige skoling til deres arbejde. Da lærerne selvfølgelig baade skulde være lokalhistorikere og rigshistorikere, kunde et samarbejde ogsaa manifestes paa denne maade.

Resultatet af det foregaaende kan sammenfattes saaledes: Righistorie og lokalhistorie har samme endelige maal: udforskningen af vort lands historie. Et samarbejde er allerede af den grund naturligt og bliver endnu mere ønskværdigt, fordi den moderne historie i høj grad maa bygge paa enkeltundersøgelser. Men kvaliteten af det lokalhistoriske arbejde, der præsteres i øjeblikket, er ofte saaledes, at det kun i ringe grad kan blive til gavn for rigshistorien. Niveaueet maa hæves gennem planlægning af arbejdet og udarbejdelse af virkelig brugbare og værdifulde hjælpemidler. Lokalhistorikeren og rigshistorikeren maa her arbejde sammen, eventuelt under ledelse af Fællesforeningen, men forfatterne og redaktørerne maa støtte bestræbelserne.

Som det vil ses, er der ikke blot tale om afhandlinger af betydning for rigshistorien. Kritiken er blevet rejst mod den lokalhistoriske litteratur i sin helhed, og selvom der ved de foranstaltninger, der er skitseret, først og fremmest er tale om at fremme udarbejdelsen af afhandlinger, der kan være af betydning for den historiske videnskab, er der ingen tvivl om, at de, hvis de blev gennemført, vilde højne hele det lokalhistoriske niveau.

Men — vil en skeptiker maaske sige — er det da meningen, at aarbøgerne skal ensrettes. Skal det være smaa udgaver af

Historisk Tidsskrift eller Aarbøger for nordisk Oldkyndighed? Og jeg vil svare med et afgjort nej. For det første er der ingen, der har magt til en saadan ensretning, hverken Fællesforeningen eller andre. For det andet er den absolut ikke ønskværdig. Der er mange redaktører, som har en vis skræk for alt, hvad der smager af videnskab. De er bange for, at det er kedeligt. Nu er der jo slet ikke tale om, at der skal skrives større videnskabelige afhandlinger i aarbøgerne, kun artikler som kan bruges af den videnskabelige forskning. Og saadanne artikler kan godt skrives saaledes, at de interesserer dem, der virkelig har en dyberegaaende historisk interesse. Men det kan aldrig være meningen, at aarbøgerne skal være fyldt med afhandlinger af denne art. Man maa bringe forskelligt stof, fordi læsekredsen er saa forskelligartet og fordrer mangeartet stof. Og man er nødt til at tage hensyn til læserne og deres krav, fordi det er en økonomisk livsbetingelse for samfundene at bevare deres medlemstal saa stort som muligt. Jeg er altsaa enig med disse eventuelle skeptikere. Ethvert forsøg paa ensretning af aarbøgerne er uønsket, den er farlig for samfundenes eksistens og vil snart køre dem i grøften. Men selvom man ogsaa for fremtiden fastholder mangfoldighedens program, er der dog intet i vejen for, at man fra alle sider, Fællesforeningens, redaktørernes og forfatterens, arbejder paa at hæve niveauet og faa etableret et samarbejde med faghistorikerne til bedste for det lokalhistoriske arbejde og den videnskabelige historieforskning og først og fremmest til gavn for dansk kultur.